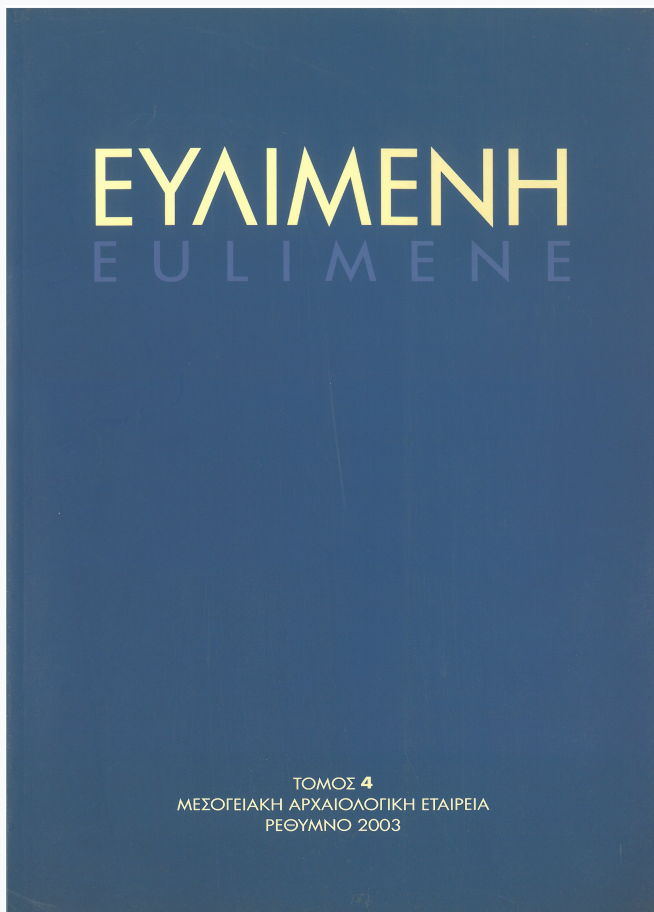

EULIMENE

Vol 4 (2003)

EULIMENE 4 (2003)

A customshouse receipt

Nahum Cohen

doi: [10.12681/eul.32763](https://doi.org/10.12681/eul.32763)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ,
ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

Τόμος 4
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία
Ρέθυμνο 2003

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Π. Μανουσάκη 5–Β. Χάλη 8
GR 741 00–Ρέθυμνο

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Δρ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)
ΒΟΗΘΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
Δρ. Δήμητρα Τσαγκάρη (Αθήνα)

PUBLISHER

MEDITERRANEAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY
P. Manousaki 5–V. Chali 8
GR 741 00–Rethymno

PUBLISHING DIRECTORS**EDITORS–IN–CHIEF**

Dr. Nikos Litinas (Rethymno)
Dr. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)

ASSISTANT TO THE EDITORS

Dr. Dimitra Tsangari (Athens)

Η Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία και οι Εκδότες του περιοδικού ευχαριστούν θερμά τους Roger and Polly Beecroft, York, England και τον Σύλλογο Καθηγητών – Ιδιοκτητών Κέντρων Ξένων Γλωσσών (PALSO) Χανίων για τις χορηγίες τους στη δαπάνη της έκδοσης.

Mediterranean Archaeological Society and the Editors wish to thank Roger and Polly Beecroft, York, England and the Panhellenic Assosiation of Language School Owners (PALSO) of Chania for their sponsorship.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Καθ. Πέτρος Θέμελης (Ρέθυμνο)
Καθ. Νίκος Σταμπολίδης (Ρέθυμνο)
Δρ. Alan W. Johnston (Λονδίνο)
Καθ. François Lefèvre (Παρίσι)
Καθ. Άγγελος Χανιώτης (Χαϊδελβέργη)
Δρ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)
Δρ. Ιωάννης Τουράτσογλου (Αθήνα)
Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Καθ. Σοφία Καμπίτση (Ρέθυμνο)
Καθ. Αναγνώστης Αγγελαράκης (Αδελφί)
Καθ. Σταύρος Περεντιδής (Βόλος)

ADVISORY EDITORIAL BOARD

Prof. Nikos Stampolidis (Rethymno)
Prof. Petros Themelis (Rethymno)
Dr. Alan W. Johnston (London)
Prof. François Lefèvre (Paris)
Prof. Angelos Chaniotis (Heidelberg)
Dr. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)
Dr. Ioannis Touratsoglou (Athens)
Dr. Nikos Litinas (Rethymno)
Prof. Sophie Kambitsis (Rethymno)
Prof. Anagnostis Agelarakis (Adelphi)
Prof. Stavros Perentidis (Volos)

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ είναι μία επιστημονική περιοδική έκδοση που περιλαμβάνει μελέτες στην Κλασική Αρχαιολογία, την Επιγραφική, τη Νομισματική και την Παπυρολογία εστιάζοντας στον Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο της Μεσογείου από την Υστερομινωϊκή / Υπομινωϊκή / Μυκηναϊκή εποχή (12^{ος} / 11^{ος} αι. π.Χ.) έως και την ύστερη αρχαιότητα (5^{ος} / 6^{ος} αι. μ.Χ.).

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ περιλαμβάνει επίσης μελέτες στην Ανθρωπολογία, Παλαιοδημογραφία, Παλαιοπεριβάλλον, Παλαιοβοτανολογία, Ζωοαρχαιολογία, Αρχαία Οικονομία και Ιστορία των Επιστημών, εφόσον αυτές εμπίπτουν στα προαναφερθέντα γεωγραφικά και χρονικά όρια. Ευρύτερες μελέτες στην Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία θα γίνονται δεκτές, εφόσον συνδέονται άμεσα με μία από τις παραπάνω επιστήμες.

Παρακαλούνται οι συγγραφείς να λαμβάνουν υπόψη τους τις παρακάτω οδηγίες:

1. Οι εργασίες υποβάλλονται στην Ελληνική, Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική ή Ιταλική γλώσσα. Κάθε εργασία συνοδεύεται από μια περίληψη περίπου 250 λέξεων σε γλώσσα άλλη από εκείνη της εργασίας.
2. Συντομογραφίες δεκτές σύμφωνα με το *American Journal of Archaeology, Numismatic Literature, J.F. Oates et al., Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP.*
3. Τα γραμμικά σχέδια γίνονται με μαύρο μελάνι σε καλής ποιότητας χαρτί με ξεκάθαρους χαρακτήρες, ώστε να επιδέχονται σμίκρυνση. Οι φωτογραφίες είναι ασπρόμαυρες, τυπωμένες σε γυαλιστερό χαρτί. Όλα τα εικονογραφικά στοιχεία είναι αριθμημένα σε απλή σειρά.
4. Οι εργασίες στέλνονται σε δύο εκτυπωμένα αντίτυπα συνοδευόμενα από το κείμενο σε δισκέτα ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Είναι υποχρέωση του κάθε συγγραφέα να εξασφαλίζει γραπτή άδεια για την αναπαραγωγή υλικού που έχει δημοσιευτεί αλλού ή είναι αδημοσίευτο.

Οι συγγραφείς θα λαμβάνουν δέκα αντίτυπα και έναν τόμο του περιοδικού. Επιπλέον αντίτυπα θα μπορούν να αγοραστούν.

Συνδρομές – Συνεργασίες – Πληροφορίες:

Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία, Π. Μανουσάκη 5 – Β. Χάλη 8, Ρέθυμνο – GR 74100

Δρ. Νίκος Λίτινας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, Ρέθυμνο – GR 74100

Δρ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης, Καλύβες – Αποκορώνου, Χανιά – GR 73003

EULIMENE is a referred academic periodical which contains studies in Classical Archaeology, Epigraphy, Numismatics, and Papyrology, with particular interest in the Greek and Roman Mediterranean world. The time span covered by EULIMENE runs from the Late Minoan / Sub Minoan / Mycenaean period (12th / 11th cent. BC) through to the late Antiquity (5th / 6th cent. AD).

EULIMENE will also welcome studies on anthropology, palaeodemography, palaeo-environmental, botanical and faunal archaeology, the ancient economy and the history of science, so long as they conform to the geographical and chronological boundaries noted. Broader studies on Classics or Ancient History will be welcome, though they should be strictly linked with one or more of the areas mentioned above.

It will be very much appreciated if contributors consider the following guidelines:

1. Contributions should be in either of the following languages: Greek, English, German, French or Italian. Each paper should be accompanied by a summary of about 250 words in one of the above languages, other than that of the paper.
2. Accepted abbreviations are those of *American Journal of Archaeology, Numismatic Literature, J.F. Oates et al., Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets, ASP.*
3. Line drawings should be in black ink on good quality paper with clear lettering, suitable for reduction. Photographs should be glossy black-and-white prints. All illustrations should be numbered in a single sequence.
4. Please send two hard copies of your text and one version on computer disc.

It is the author's responsibility to obtain written permission to quote or reproduce material which has appeared in another publication or is still unpublished.

Ten offprints of each paper, and a volume of the journal will be provided to the contributors free of charge. Additional offprints may be purchased.

Subscriptions – Contributions – Information:

Mediterranean Archaeological Society, P. Manousaki 5 – V. Chali 8, Rethymno – GR 74100

Dr. Nikos Litinas, University of Crete, Department of Philology, Rethymno – GR 74100

Dr. Manolis I. Stefanakis, Kalives – Apokoronou, Chania – GR 73003

web : <http://www.phl.uoc.gr/eulimene/>

mail : eulimene@mail.com

Περιεχόμενα
EYΛIMENH 4 (2003)

List of contents
EULIMENE 4 (2003)

Περιλήψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti	5
Frédéric Davidovits , <i>Circiter tertia parte ponderis</i> (Vitruve II, 5).....	9
Christina de Domingo - Alan Johnston , A petrographic and chemical study of east Greek and other archaic transport amphorae	27
Dimitris Paleothodoros , The Pithos painter.....	61
Nicholas Victor Sekunda , The stele of Thersagoras of Polyrrhenia from Demetrias	77
Βίλη Αποστολάκου «...ΚΑΙ ΛΑΤΟΣ ΓΑΡ ΕΝΕΓΚΑΤΟ ΤΟΝΔΕ ...» ή Λατίων Προσωπογραφία	81
Πάυλος Χρυσσοστόμου , Συνεισφορές σε λατρείες θεοτήτων και ηρώων από την Βοττιαία και την Περία της Μακεδονίας.....	135
Georgia Alexoroulou, Dimitra Tsangari , Deux trésors hellénistiques de Psélalonia de Patras	153
Nahum Cohen , A customhouse receipt	163
Despina Iosif , Caesar the warrior versus Jesus the peacemaker?.....	167
Chryssi Bourbou , A survey of neoplastic diseases in ancient and medieval Greek populations	181
Stelios Psaroudakes , Archaeomusicology and Ethnomusicology in dialogue.....	189

Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti

Frédéric Davidovits, *Circiter tertia parte ponderis* (Vitruve 2, 5), l'existence d'une chaux hydraulique dans l'architecture romaine, EYΛIMENH 4 (2003), 9-25

Circiter tertia parte ponderis (Vitruve 2, 5), the existence of an hydraulic lime in the Roman architecture. In his treaty on architecture, Vitruve (2, 5) explains how to make lime from a particular limestone. In 2, 5, 3, he indicates that during lime calcination, the limestone lost a third of its weight [*circiter tertia parte ponderis*]. One deducts that the original limestone contains 20% of silicates and the lime thus obtained is of medium hydraulicity. Vitruve recommends for the construction of walls to use a lime made from a compact and rather hard siliceous limestone [*ex spisso et duriore*], what implies the hydraulic character required for such an usage. For coatings [*in tectoriis*], the lime hardens by air and is made from porous stone [*ex fistuloso*].

Christina de Domingo and Alan Johnston, A petrographic and chemical study of east Greek and other archaic transport amphorae, EYΛIMENH 4 (2003), 27-60

Πετρογραφική και χημική μελέτη διαφόρων τύπων ελληνικών αρχαϊκών αμφορέων. Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα μιας σειράς πετρογραφικών αναλύσεων διαφόρων τύπων αρχαϊκών ελληνικών αμφορέων, παράλληλα με κάποιες χημικές αναλύσεις. Σκοπός είναι να ελεγχθεί η πετρογραφική σύσταση των αγγείων συγκριτικά με την τυπολογία που έχει ήδη αναπτυχθεί από μη-συστηματικές μελέτες. Τα αποτελέσματα στηρίζουν σε σημαντικό βαθμό τις προηγούμενες έρευνες, και παράλληλα καταδεικνύουν ορισμένες ενδιαφέρουσες περιοχές για μελλοντική έρευνα, ειδικά όσον αφορά τους τύπους που αποδίδονται στη Λακωνία, τη Λέσβο και την Κόρινθο.

Dimitris Paleothodoros, The Pithos painter, EYΛIMENH 4 (2003), 61-76

Ο Ζωγράφος του Πίθου. Ο Ζωγράφος του Πίθου είναι ο χειρότερος αθηναίος αγγειογράφος του ύστερου 6^{ου} αι. π.Χ., του οποίου όμως οι κύλικες γνωρίζουν πολύ μεγάλη διάδοση στην Μεσόγειο. Το αγαπημένο του θέμα, ο συμποσιαστής που φορά σκυθικό σκούφο, απαντά σε όλες τις περιοχές όπου βρίσκουμε αγγεία του ζωγράφου, ιδιαίτερα όμως στην Ανατολή και τη Μαύρη Θάλασσα. Αφήνοντας ανοικτή την πραγματική ταυτότητα του συμποσιαστή, ο ζωγράφος επιτρέπει διαφορετικές ερμηνείες από τους αγοραστές των αγγείων, που ανταποκρίνονται στις τοπικές ιδιαιτερότητες.

Nicholas Víctor Sekunda, The stele of Thersagoras of Polyrrhenia from Demetrias, EYΛIMENH 4 (2003), 77-80

Η στήλη το Θερσαγόρα, ενός Κρητικού από την Πολυρρήνια, η οποία βρέθηκε στην Δημητριάδα, χρονολογείται συμβατικά γύρω στο 200 π.Χ. Ο Θερσαγόρας παριστάνεται με πλήρη στρατιωτική εξάρτηση. Στο παρόν άρθρο υποστηρίζεται ότι ο Θερσαγόρας ανήκε στο συμμαχικό τάγμα που εστάλη από «τους Πολυρρηνίους και τους συμμάχους τους» στον Φίλιππο Ε' της Μακεδονίας το 220 π.Χ. Ο Θερσαγόρας πιθανότατα σκοτώθηκε και τάφηκε στη Δημητριάδα κατά τη διάρκεια της παραμονής του στρατού των Αντιγονιδών εκεί, πριν μεταβεί στην Εύβοια και κατεθυνθεί στη συνέχεια στην Κόρινθο, στις αρχές του 219 π.Χ. Άλλωστε, η στήλη δεν είναι προσεγγμένη και αυτό ίσως να υποδηλώνει ότι κατασκευάστηκε βιαστικά, ενώ η κρητική μονάδα προήλαυε.

Βίλη Αποστολάκου «...ΚΑΙ ΛΑΤΟΣ ΓΑΡ ΕΝΕΓΚΑΤΟ ΤΟΝΔΕ ...» ή Λατίων Προσωπογραφία, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 4 (2003), 81-133

«...ΚΑΙ ΛΑΤΟΣ ΓΑΡ ΕΝΕΓΚΑΤΟ ΤΟΝΔΕ ...» or the *prosopography of the Latians*. The inscriptions found in Lato, in Agios Nikolaos, the ancient Kamara, and in other areas that according to epigraphic evidence belonged to the territory of Lato are the unique source for the names of the Latoans. Most of the inscriptions are currently kept in the Archaeological Museums of Herakleion and of Agios Nikolaos, some in Museums outside of Crete, while a certain number recorded up to the end of last century, are lost and have not been located yet. The inscriptions in their vast majority have been dated to the 2nd cent. B.C. and moreover to its last quarter.

The names of the Latoans concentrated from seventy-three inscriptions are quoted in alphabetical order. In a total of 279 indexed names, not including twenty-six that are incomplete, we come across of 181 different Latoan names. Of those names at least eighty belong to the Kosmoi, the magistrates elected from the four ruling clans, or the members of the board of Eunomia.

The number of preserved female names, which in their majority come from funerary inscriptions, is strikingly lower than that of males. In a total of thirty-four, apart from four not restored, twenty-five are different female names.

Apart from the Latoans' names and their patronymics, wherever they are mentioned, known information about these persons is given briefly; their status, provided that they possessed public office, their activity, their possible relationship with the other persons of the list and finally the date of the inscriptions in which they are attested.

Παύλος Χρυσσοτόμου, Συνεισφορές σε λατρείες θεοτήτων και ηρώων από τη Βοττιαία και την Περία της Μακεδονίας, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 4 (2003), 135-152

Contributions on the cults of gods and heroes from Bottiea and Pieria in Macedonia. In this paper new pieces of information are presented concerning cults of gods and heroes from Bottiea and Pieria in «Lower Macedonia», the center of the Macedonian Kingdom: on the cults of 1) the Muses in Pella, 2) Aeolus and Graia in Pella, 3) Hermes and Demeter in Kyrros, 4) Eileithyia and Artemis Eileithyia-Lochia in Pydna.

Γεωργία Ζ. Αλεξοπούλου και Δήμητρα Τσαγκάρη, Deux trésors hellénistiques de Psélalonia de Patras, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 4 (2003), 153-162

Δύο ελληνιστικοί θησαυροί από τα Ψηλαλώνια Πατρών. Το 1990, οι ανασκαφές της ΣΤ΄ ΕΠΚΑ στα Ψηλαλώνια Πατρών έφεραν στο φως μία σειρά οικοδομημάτων από τα κλασικά ως τα υστερορωμαϊκά χρόνια. Τα πλουσιότερα στρώματα κάλυπταν την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο. Σε οικία της ελληνιστικής φάσης, βρέθηκαν δύο «θησαυροί» σε διπλανά δωμάτια, εκ των οποίων ο πρώτος βρέθηκε μέσα σε ηθμωτό αγγείο και περιείχε 57 νομίσματα: 1 αργυρό τριώβολο της Αχαϊκής Συμπολιτείας και 56 χάλκινα (14 του Αντιγόνου Γονατά, 39 του Πτολεμαίου Γ΄ του τύπου 1000 του Σβορώνου και 3 αρκετά φθαρμένα). Ο δεύτερος «θησαυρός», που βρέθηκε μέσα σε άωτο σκυφίδιο, περιείχε 8 νομίσματα, 6 αργυρά (1 δραχμή Χαλκίδος και 5 τριώβολα Αχαϊκής Συμπολιτείας) και 2 χάλκινα (1 Πτολεμαίου Γ΄ και 1 αρκετά φθαρμένο). Οι δύο αυτοί «θησαυροί», με ίδιο αλλά αντίστροφης αναλογίας περιεχόμενο και χρονολογία απόκρυψης την περίοδο 165-147 π.Χ., προστίθενται στον μακρύ κατάλογο των «θησαυρών» που απεκρύβησαν στην Πελοπόννησο και την Δυτική Ελλάδα γενικότερα, μέσα στο κλίμα αναταραχής που επικράτησε μετά τη μάχη της Πύδνας.

Nahum Cohen, A customhouse receipt ΕΥΛΙΜΕΝΗ 4 (2003), 163-165

Απόδειξη πληρωμής ενός φόρου, της ερημοφυλακίας, στην πόλη της Σοκνοπαιού Νήσου του Αρσινοΐτη νομού.

Despina Iosif, Caesar the warrior versus Jesus the peacemaker?, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 4 (2003), 167-180

Πολεμοχαρής Καισαρ εναντίον ειρηνιστή Ιησού; Οι πρώτοι Χριστιανοί ένιωθαν έντονη απέχθεια για τον πόλεμο και τη βία και απέφευγαν συστηματικά να στρατευτούν. Προτιμούσαν να πεθάνουν παρά να προδώσουν τις αρχές τους. Αυτή την εικόνα είχαν σχηματίσει οι Βυζαντινοί για τους Χριστιανούς των τριών πρώτων αιώνων. Η ίδια εικόνα παραμένει αρκετά ισχυρή μέχρι σήμερα. Εξακολουθούμε να αρεσκομάσσουμε να επικαλούμαστε την «αγνότητα» των πρώτων Χριστιανών. Ενοχοποιούμε τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ότι τάχα αυτός ευθύνεται για τον ιδεολογικό ξεπεσμό της εκκλησίας και την διεξαγωγή πολέμων από Χριστιανούς.

Η πραγματικότητα θα πρέπει να ήταν πιο πολύπλοκη απ' όσο την φανταζόμαστε. Προσεχτική μελέτη των πηγών αποκαλύπτει ότι υπήρχαν πολλές στάσεις των Χριστιανών απέναντι στη βία, στον πόλεμο και στη στρατιωτική θητεία. Φαίνεται όμως, πως η πλειονότητα των Χριστιανών δεν αντιμετώπιζε ούτε τον πόλεμο, ούτε τη στρατιωτική θητεία με καχυποψία και δεν απέφευγε να καταταγεί. Οι εθνικοί δεν είχαν θορυβηθεί και δεν είχαν λόγο να θορυβηθούν. Οι Χριστιανοί δεν αποτελούσαν απειλή ούτε στη θεωρία, ούτε στην πράξη. Αντίθετα, στήριζαν την πολιτική εξουσία. Μονάχα μια μικρή μερίδα Χριστιανών αντιδρούσε στην ιδέα της διεξαγωγής πολέμων από Χριστιανούς και συμμετοχής Χριστιανών σ' αυτούς. Είτε επειδή διέβλεπε κινδύνους από τις ειδωλολατρικές πρακτικές του ρωμαϊκού στρατού, είτε επειδή θεωρούσε ότι ένας Χριστιανός δεν επιτρέπεται να σκοτώνει, είτε επειδή επιδίωκε να αμφισβητήσει την πολιτική εξουσία.

Chryssa Bourbou, A survey of neoplastic diseases in ancient and medieval Greek populations, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 4 (2003), 181-188

Επισκόπηση των νεοπλασιών στον αρχαίο και μεσαιωνικό ελληνικό πληθυσμό. Για τη διάγνωση των νεοπλασιών στους αρχαιολογικούς πληθυσμούς βασιζόμαστε σε γραπτές πηγές, απεικονίσεις και ανθρωπολογικά κατάλοιπα. Αν και ελάχιστα έργα τέχνης αναπαριστούν αναμφισβήτητες περιπτώσεις νεοπλασιών, πληθώρα ιατρικών κειμένων, ήδη από την εποχή του Ιπποκράτη και του Γαληνού, αναφέρονται στη συγκεκριμένη παθολογία. Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται όλες οι έως τώρα γνωστές ή δημοσιευμένες περιπτώσεις για την Ελλάδα από την αρχαιότητα ως στον ύστερο μεσαίωνα.

Stelios Psaroudakes, Archaeomusicology and Ethnomusicology in dialogue, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 4 (2003), 189-200

Αρχαιομουσικολογία και Εθνομουσικολογία. Το συνέδριο στο οποίο παρουσιάστηκε η παρούσα εισήγηση, είχε θέμα του το «διάλογο» ανάμεσα στις επιστήμες αρχαιολογία και ανθρωπολογία. Στο παρόν άρθρο εξετάζεται ένα επί μέρους ζήτημα, το κατά πόσον η εθνομουσικολογία, επιστήμη βαθύτατα επηρεασμένη από την ανθρωπολογία τα τελευταία χρόνια, έχει με τη σειρά της επηρεάσει την έρευνα στο πεδίο της αρχαίας μουσικής, ιδιαίτερα σε εκείνο της ελληνικής. Το συμπέρασμα είναι ότι η εθνομουσικολογία όχι απλώς επηρέασε την αρχαιομουσικολογία, αλλά άλλαξε άρδην την οπτική των επιστημόνων στον τομέα αυτόν σε βαθμό που να μην θεωρείται πλέον δόκιμη η σπουδή ενός αρχαίου μουσικού πολιτισμού χωρίς την εφαρμογή της εθνομουσικολογικής μεθόδου.

A CUSTOMSHOUSE RECEIPT¹

This document is written on a rectangular piece of light brown papyrus. A small projection at right side is all that remains of the left margin. The other sides have margins that vary from 2 mm. (left and top) to 2 cm. (bottom). Some holes hardly touched the text. Two vertical folds are distinct, one horizontal. Except at right the other sides were more or less neatly cut. The rough hand produced a rapid cursive scrawl. The ink is bold, but it flaked off in places. The upper portions of some letters can be seen at bottom edge, where some traces of ink are distinct perhaps the remains of another receipt. The text runs along the fibres. Parts of some letters are visible on the other side rendering no meaningful reading.

The text is a standard formulaic customshouse receipt, and as such it is full of abbreviations.² It is listed as no. 423a in *P.Customs* (= P.J. Sijpesteijn, *Customs Duties in Greco-Roman Egypt* (Stud. Amst. 27- Zutphen 1987), addenda, p. 8. Paeis transports one donkey load of vegetables through the customshouse of Soknopaiou Nesos on Pauni 12 of the 17th year and is charged for ἐρημοφυλακία. Customshouse receipts were generally written on square pieces of papyrus. Very few are rectangular as the present one; see for example *P.Customs*, p. 14 and text no 461.

Extensive trade was carried on between the Arsinoite nome and other parts of Egypt, including the oases as well. This is shown by the enormous information available in receipts and registers written at the customshouses, which were located in villages on the border of the Fayum. Of all the customshouse cases of transported products (mostly exports) through the gates of villages along the borders of the Arsinoite nome Soknopaiou Nesos occupies so far about 61% compared to other places³. Corn and oil (exports) and wine (import) are mostly documented as products passing through the gates of this village⁴.

¹ P.Berol. inv. 25621 is here published with the kind permission of the Aegyptisches Museum und Papyrussammlung, Berlin. The late W. Brashear read and discussed the text with me, for which I owe him many thanks. All other errors are solely mine.

² The general structure of customs house receipts is described and discussed by Sijpesteijn (1987), 8-15. For the abbreviations see Schwartz in the commentary to *P. Stras.* V 384 introd. Some of these documents bore seals; see *P.Louvre* I, 141-42. For the latest publications of receipts (added to *P.Customs*) see *P.Louvre* I 27-29, introd.; 27-28 are new editions of receipts already published in *P.Customs* (nos 207 and 316); cf. also *P.Thomas* 3. A list of 919 customshouse receipts is presented by Sijpesteijn in *P.Customs*, pp. 102-142 supplemented by six more in the addenda and another one in *ZPE* 79 (1989) 192-93 (*P.Lond.* II 302a; CE 142). To these *P.Louvre* I 29, the eight documents mentioned by Joerdens (*P.Louvre* I, p. 138) and the present document should be added for a total of 936.

³ 574 out of nearly one thousand cases of transported agricultural goods recording 22 kinds of products. See *P.Customs*, pp. 102-42 and previous note.

⁴ See *P.Customs*, pp. 58-69.

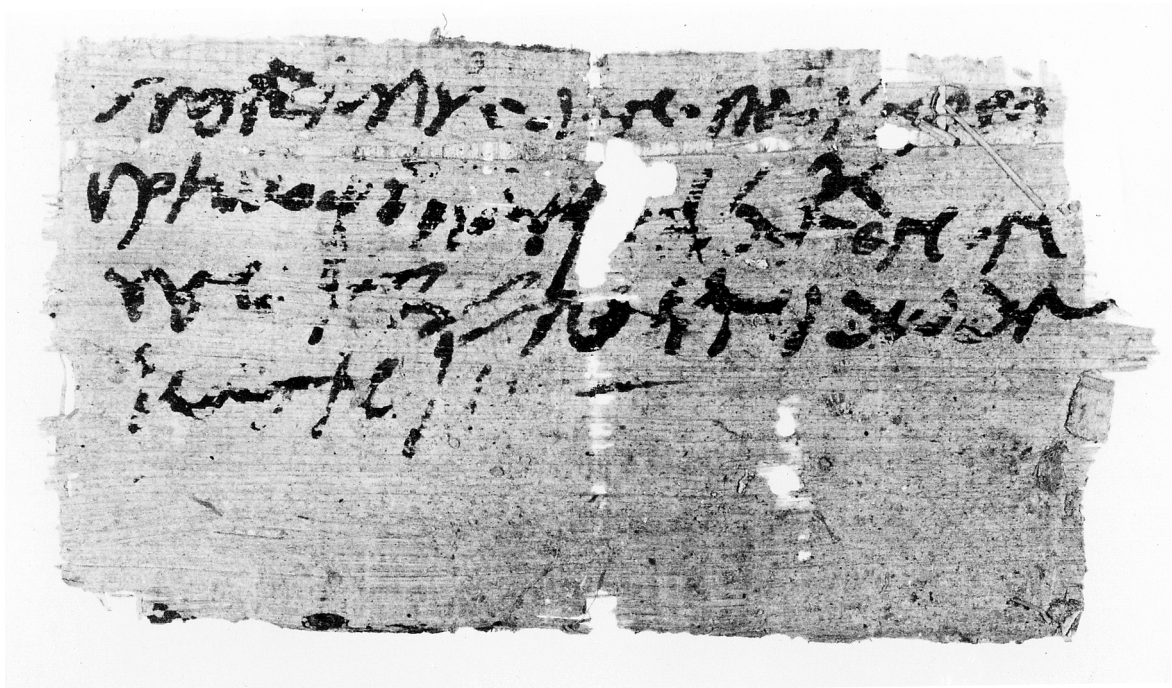
P.Berol. inv. 25621

Soknopaiou Nesos

June 6, 209 (?)

8x4 cm.

- 1 τετελ(ώνηται) διὰ πύ(λης) Σοκνοπέου Νήσου
 ἐρημοφυλ(ακίας) Πάεις ἐξ(άγων) λαχ(άνου) ὄνον
 ἕνα ιζ (ἔτους) Παῦνι δωδε-
 4 κάτη, ιβ/

4

1 τετελ^λ, πυ, ι. Σοκνοπαίου2 ἐρημοφυλ^λ, ἐξ, λαχ,

3 ιζ//

Paid through the gate of Soknopaiou Nesos for the desert guard by Paeis exporting one donkey load of vegetables. Year 17, twelfth of Pauni, 12.

1 τετελ(ώνηται) διὰ πύ(λης): For the ways of abbreviating these words see *P.Customs*, pp. 8-12, 92-93.

Σοκνοπέου Νήσου: For the various forms of this name see *P.Customs*, p.49.

2 ἐρημοφυλ(ακίας): See *P.Customs*, pp. 21-22. It was levied for the upkeep of the desert guard (cf. *P.Customs*, pp. 93-94 and footnote 22) and probably the desert roads as well. This guard was responsible for the safe passing of trade caravans transporting goods from Middle and Southern Egypt through Soknopaiou Nesos and the Arsinoite nome to Alexandria and the Delta of the Nile. For the amount paid see S.L. Wallace, *Taxation in Egypt from Augustus to Diocletian*, N.Y.1969², pp. 272-73; *BGU XV* 2543 introd. Over forty instances of this tax paid at the gate of Soknopiaou Nesos are found so far.

Πάεις: The reading is suggested by N. Litinas; Sijpesteijn in Addenda to *P.Customs*, p. 8 suggested Payris, not recored in *P.Customs*. See *P.Customs*, p. 35. Paeis is attested five

times. The first (102) operates in an early date (CE 114). The other four are considerably closer to the present document (years 7, 9, 10, 10†) In all these four cases the transporters in question pass through the gates of Soknopaiou Nesos, which might raise the option that the same Paeis is confronted in the text and the remaining four.

ἐξ(άγων): See *P.Customs*, pp. 40-50.

λαχ(άνου): See *P.Customs*, p. 64. All the fifteen transports of vegetables attested in customshouse receipts as originating from the Arsinoite nome passed through the gates of Soknopaiou Nesos including the doubtful *P.Mich.* inv. 6179a. See *P.Customs* 306; 309; 313; 352; 364; 422; 423; 426; 457; 523; 558; 569; 572 and Add. p. 8. Vegetables and oil produced from vegetable seeds were important items on the daily menu in Roman Egypt. See H. J. Drexhage, λάχανον und λαχανοπωλαί im römischen Ägypten (1.- 3. Jh. n. Chr.)», *Münstersche Beiträge z. antiken Handelsgeschichte* 9 (1990), p. 104. For the growing of trade in and prices of vegetables in Roman Egypt see *ibid.*, pp. 88-117.

2-3 ὄνον ἕνα: see *P.Customs*, pp. 51-57. Actually the dative was more customary and the accusative less frequent.

3 ιϛ (ἔτους): J. Schwartz, in *P.Alex. Giss.* p. 23, suggests that beginning with the sole reign of Commodus (180) the clerks writing the customshouse receipts omitted the emperor's name and his titles, and sufficed with the regnal year, month and day. Accepting this theory, the date in our receipt would be June 6, 209. Schwartz's suggestion was supported by L. Koenen, «Zur Datierung Dreier Berliner Torzoll-quittungen», *ZPE* 8 (1971), pp. 142-43; Hobson in *P.Rain.Cent.* 61 introd., p. 347 footnote 1; and *P.Customs*, pp. 71-74. Although Sijpesteijn refrained from dating customshouse receipts bearing only regnal years (even if a seal was attached to them), yet he stated that those dated by regnal years 17-33 could be safely assigned to the reigns of Septimius Severus (17-19); Commodus or Caracalla (20-25); Commodus alone (26-33).

3-4 δωδεκάτη, ιβ: See *P.Customs*, pp. 12-13, footnote 28, where the change of the first element to the corresponding cardinal number is found for numerals 13th-19th. The present papyrus adds it for the 12th.

Nahum Cohen

Department of History
Achva Academic College
Shiqmim 79800
Israel